

Sociologia românească și poloneză în comunism: evoluție la paralele inegale

Sorin Mitulescu

Independent researcher

Corresponding author email: sorin_mit@yahoo.com

Romanian and Polish Sociology During Communism: Evolution at Uneven Bars

Abstract: During the interwar period, both Poland and Romania provided fertile ground for the development of sociology and achieved notable results. However, post-war developments diverged significantly. In Poland, the communist regime was relatively more tolerant of its intellectuals, granting them a minimum level of freedom. Polish sociologists demonstrated professionalism and moral fortitude. Even in the 1960s, Polish sociology maintained connections with the international scientific community and continued to produce significant results. In contrast, Romanian sociology struggled to break free from ideological constraints and isolation. The issue I explored in my analysis was to what extent Romanian sociology could benefit from Polish exceptionalism. Unfortunately, Romanian-Polish ties remained weak, despite both countries sharing similar circumstances under communism. A comparison between two introductory sociology texts circulating in Romania at the beginning of the 1970s—one translated from Polish and the other indigenous—illustrates the differences in attitude and intellectual climate between the two countries. The 1980s and the collapse of socialism further accentuated these differences. While Polish sociologists were sensitive and proactive in supporting and seeking explanations for social demands, Romanian sociologists, despite their willingness, found it increasingly challenging to maintain contact with their Polish counterparts and to respond adequately and effectively to societal crises.

Keywords: sociology, ideological constraints, social crises, scientific community.

Citation suggestion: Mitulescu, Sorin. "Sociologia românească și poloneză în comunism: evoluție la paralele inegale." *Transilvania*, no. 1-2 (2025): 114-121.
<https://doi.org/10.51391/trva.2025.1-2.14>.

În perioada interbelică, sociologia poloneză, într-un mod similar cu cea românească, a cunoscut o înflorire promițătoare și o largă notorietate¹. Câteva personalități de prestigiu, ca Znaniecki și Malinowski, s-au afirmat în Occident, așa cum a făcut-o și Dimitrie Gusti. Între cele două războaie, au existat mai multe centre de prestigiu ale sociologiei poloneze: Institutul de Sociologie de la Poznan, condus de Znaiecki, Institutul de Economie Socială de la Varșovia, cu o orientare mai radicală de stânga, condus de Ludwick Krzywicki și, mai apoi, de Stanislas Ossowski, precum și alte grupuri de cercetare, cum a fost cel de la Institutul pentru Studiul Naționalităților². Sociologiile din cele două țări aveau în comun interesul pentru dezvoltarea cercetărilor de teren și pentru dezvoltarea statului național și sprijinirea reformelor sociale. Ca și în România, în Polonia anilor '30, sociologia dobândise o poziție de prestigiu intelectual și social-politic, ceea ce făcea ca numeroși tineri dotați să fie atrași de cariera sociologică, astfel că, în ambele țări, promoții masive de tineri sociologi se afirmau către sfârșitul perioadei interbelice.

Noaptea postbelică a sociologiei poloneze a fost și ea, într-o anumită măsură, asemănătoare celei din România, doar că a durat ceva mai puțin. Viața academică și-a urmat cursul și câțiva ani după 1950 – față de România, unde totul s-a sfârșit prin '47-'48 – și abia atunci au fost eliminați din cercetare și din învățământ sociologi prestigioși de talia unui Ossowski, de la Universitatea din Varșovia, în 1952. Sociologia a mai rezistat, totuși, în Polonia, în cadrul unui grup de cercetare a istoriei ideilor, care a lucrat neîntrerupt la Lodz, sub conducerea profesorului Chalasinski, iar Ossowski, deși nu mai avea contact cu studenții, continua să cerceteze împreună cu câțiva colaboratori. În anii '50, acesta se preocupa de aspecte legate de stratificarea socială, pe care o aborda dintr-o perspectivă teoretică

1. Edmund Makrycki, „From social knowledge to social research: the case of Polish Sociology”, *Acta Sociologica* 17, no. 1 (1974): 40–58.

2. Włodzimierz Winclawski, „Sociologia poloneză între anii 1918-1939”, în *Mărire și decădere. Sociologia gustiană în context central-est-european după Marele Război*, ed. Theodora-Eliza Văcărescu și Zoltán Rostás (București: Eikon, 2022), 97.

echilibrată, încercând să țină seama atât de poziția marxistă, cât și de alte puncte de vedere. În 1956, el a participat la Congresul Internațional de Sociologie de la Amsterdam, unde a putut expune rezultatele cercetărilor sale³. În aceeași perioadă, Fl. Znanicki își continua cariera universitară în Statele Unite. Reinstituționalizarea sociologiei are loc relativ repede în Polonia, favorizată de evenimentele din 1956. Atunci a început să se discute despre o sociologie „științifică”, însemnând, de fapt, o preocupare limitată la cercetarea empirică. După cum consideră Makrycki, acceptarea empirismului s-a făcut cu ușurință, și pe fondul unei anumite naivități teoretice și metodologice din partea noii generații de sociologi. Dar, încă de la începutul anilor '60, au apărut și criticile și avertismentele anti-empiriste din partea lui Ossovski, revenit la Universitatea din Varșovia, și, mai apoi, din partea lui Jan Sczepanski.

Comparație la începutul anilor '70

Când, în 1970, se desfășura al VII-lea Congres Mondial de Sociologie la Varna, în Bulgaria, țările socialiste, cu excepția Albaniei, nu mai ezitau să își trimită reprezentanții, înțelegând că sociologia reprezintă un teren legitim de confruntare, dar și de dialog cu Occidentul. Probabil nu întâmplător, în cei patru ani de la precedentul congres, cel de la Evian, Asociația Internațională de Sociologie fusese condusă de un sociolog din Est, polonezul Jan Sczepanski, după ce, în 1954, la conducere se aflase Fl. Znaniecki⁴. Dacă delegația cea mai numeroasă la amintitul congres, după cea a Uniunii Sovietice, numărând 300 de membri, era delegația poloneză, cu 174 de participanți, din România au participat numai 40 de „sociologi”, constituind cea mai mică delegație dintre toate țările socialiste participante⁵. După cum arăta autorul deja citat, Bogdan Denitch – un sociolog sârb, născut în Bulgaria, ce tocmai traversase Oceanul pentru a deveni profesor la City University New York –, la momentul participării la Congresul de la Varna, țările socialiste din estul Europei prezentau „niveluri diferite de dezvoltare a disciplinei respective [sociologie – n. mea, S. M.] și chiar înțelesuri diferite ale termenului”⁶. Întrucât obiectul articolului nostru este o comparație între două dintre aceste țări, vom reține doar constatările acestui autor cu referire la Polonia și România. Despre prima dintre ele, afirmă că stabilise deja trasee instituționale pentru pregătirea sociologilor și pentru doctorate în sociologie, acordate de departamente de sociologie sau de psihologie/psihologie socială ori prin Academia de Științe. Polonia era menționată ca fiind prima țară care relegitimase sociologia și acționa ca un fel de curea de transmisie pentru alte țări socialiste din estul Europei, inclusiv pentru Uniunea Sovietică. Slujită de mai mulți profesioniști cu pregătire în Statele Unite sau în Europa Occidentală, sociologia din Polonia aborda, deja, problemele specifice disciplinei, cum ar fi mobilitatea, participarea și socializarea politică, chiar dacă pe linia unor orientări generale venite de la conducerea politică.

În schimb, în România, după noua recunoaștere oficială a sociologiei, petrecută la începutul anilor '60, abia se revenise la un nivel incipient de dezvoltare a disciplinei, caracterizat prin desfășurarea unor prime cercetări timide, pe probleme generale, mai degrabă de importanță practică minoră, evitându-se aspectele „politice” și limitându-se la un caracter preponderent descriptiv. Conceptele folosite trebuiau să respecte definițiile omologate de conducerea politică, ce intervenea în orientarea concretă a cercetărilor. Este amintit, ca exemplu, conceptul de *strat social*, care nu fusese acceptat, el negăsindu-se în arsenalul marxist-leninist. Cât despre cei care profesau sociologia, majoritatea proveneau dintre filosofi, economiști sau psihologi recalificați la locul de muncă sau după vreun stagiu de scurtă durată în Occident.

În prezentarea sa pentru publicul american, B. Denitch amintește că România beneficia de tradiția interbelică bine dezvoltată în domeniul unei sociologii rurale de școală franceză, configurată în jurul profesorului Gusti, dar care fusese reabilitată relativ târziu, în 1965, mai întâi sub numele de „cercetare socială concretă”, iar ulterior, ca „sociologie concretă”. Se menționează că, pentru Congresul de la Varna, delegația română pregătise o bibliografie a cercetărilor proprii și o colecție de abstracte, în limba engleză. După lectura acestora, autorul articolului nu și ascunde dezamăgirea, constatând că foarte puține din lucrările rezumate sunt bazate pe cercetare empirică, multe dintre ele neputând fi considerate sociologice, ci mai degrabă dezvoltări ale unor teme aparținând unei (vagi) „științe despre societate”, în manieră marxistă simplificată.

La finalul prezentării pe care o face sociologiei din România, autorul relatează câteva impresii culese cu ocazia vizitei sale la București, în 1970, după terminarea Congresului. Este citată discuția cu Miron Constantinescu, președintele recent înființatei Academii de Științe Sociale și Politice, care promitea că „rezultatele cercetărilor vor fi luate în considerare în rezolvarea problemelor practice ale societății”⁷, dar și cu un alt sociolog român, al cărui nume nu este dezvăluit, care declara: „Conducătorii noștri au nevoie de o mulțime de informații despre ceea ce se

3. Janna Kursewska, „Polish Sociology from «October» to «June» (1956-1989)”, *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 41, nr. 4 (2005): 641.

4. Și alți sociologi polonezi, respectiv St. Ossovski și St. Nowak, au ocupat, prin anii '50-'60, funcții de vicepreședinte în cadrul ISA.

5. Bogdan Denitch, „Sociology in Eastern Europe: Trends and Prospects”, *Slavic Review* 30, nr. 2 (1971): 317-339.

6. Ibid., 320.

7. Ibid., 332.

întâmplă; problema este că mulți dintre ei nu vor să știe”⁸.

Despre sociologia poloneză, Denitch amintește că este reprezentată prin câteva personalități deja bine cunoscute în Statele Unite (J. Wiatr, Jan Szczepanski, care tocmai publicase la New York, în 1970, lucrarea sa *Polish Society*, Adam Schaff, Janina Markiewicz, Z. Bauman), și că, încă din 1960, Academia Poloneză desfășura un program de schimburi academice cu Franța, astfel că cei mai mulți dintre tinerii sociologi avuseseră stagii în străinătate. Chiar dacă mai mulți sociologi polonezi cunoscuți emigraseră în Occident, cei care mai erau în țară, precum Bauman sau Kolakowski, puteau să răspundă unor invitații din străinătate. Autorul iugoslavo-american mai remarcă faptul că, mai ales după 1968, în Polonia devine posibil să fii sociolog și totuși să nu fii marxist și să aplici teoria conflictului la societatea contemporană din Polonia, iar alți sociologi, deși acceptă ideologia oficială a partidului, afișează o atitudine mai degrabă neutră, abordând cercetarea de pe poziții pozitiviste, neangajate politic. Această atitudine – constată Denitch – nu ar fi posibilă în celelalte țări ale lagărului socialist.

Două introduceri în sociologie: Miron Constantinescu versus Jan Szczepanski

Când, la jumătatea anilor '60, în țara noastră este din nou recunoscută sociologia, lunga întrerupere de peste cincisprezece ani pune problema recuperării decalajului de pregătire pentru tânăra generație de sociologi. Una dintre căile depășirii acestui decalaj o constituia traducerea unor lucrări de sociologie și punerea lor în circulație pentru refamiliarizarea publicului și pregătirea viitorilor specialiști într-o disciplină care fusese pur și simplu interzisă pentru atâta vreme. Se putea traduce din literatura sociologică occidentală, cu condiția respectării tabuurilor ideologice, sau se putea apela la lucrări ale unor sociologi consacrați din alte țări socialiste.

Pe lista traducerilor apărute între 1966 și 1972, vom găsi lucrări din ambele categorii. Din Occident, s-a făcut apel la câțiva autori convenabili din perspectiva ideologiei oficiale: structuraliștii francezi Claude Lévi-Strauss și Lucien Goldman (cel din urmă, marxist), texte atent selectate din sociologia franceză, antropologul funcționalist american Ralph Linton și un activist sud-american anti-malthusian, J. De Castro. Din țările socialiste, s-au regăsit pe listă doi dintre sociologii bine cotați în acei ani: cehul Radovan Richta, autor al unei lucrări de răsunet internațional, și polonezul Jan Szczepanski, cu o lucrare accesibilă, mai degrabă de popularizare.

Prezența lui Szczepanski pe lista sociologilor traduși în românește în acei ani se justifică cel puțin prin situația și poziția sociologiei poloneze, pe care am prezentat-o anterior. Dincolo de aceste circumstanțe, introducerea în sociologie alcătuită de profesorul polonez a reprezentat o contribuție deosebit de utilă pentru formarea primelor generații de sociologi de după 1970. Era evident că lucrarea provenea dintr-o arie intelectuală mai avansată și avea darul să desprindă pe cititorii săi din România de o serie de stereotipuri care încă le mai stăpâneau spiritele, ca efect al unei propagande dogmatice și obstinate, la care fuseseră supuși pe parcursul formării lor anterioare.

O primă constatare la redeschiderea acestei cărți, care l-a însoțit pe semnatarul acestui articol în anii de facultate – în 1972, când a apărut, eram în anul II – la Sociologia bucureșteană: pe parcursul unei *Introduceri în sociologie* de peste 400 de pagini, găsim o singură trimitere la o lucrare a lui Marx. Aceasta apare, așa cum era și firesc, la una din paginile capitolului *Condițiile economice ale vieții sociale*, atunci când se vorbește despre rolul muncii în transformarea nu doar a naturii sau a obiectului muncii, dar și a omului însuși. Și aceasta în timp ce cursul de bază de la începutul facultății, *Introducere în sociologie*, susținut de Miron Constantinescu, argumenta pe pagini întregi rădăcinile sociologiei în opera părinților marxism-leninismului. În manualul lui Miron Constantinescu, pe care, spre dezavantajul său, începând din 1972, studenții l-au putut deschide alături de cartea lui Szczepanski, se găseau nu mai puțin de 25 de trimiteri la K. Marx, 14 la F. Engels și tot atâtea la lucrări ale lui V.I. Lenin, ba chiar și o trimitere la Stalin (*Despre materialismul dialectic și istoric*, ediția din 1952). În schimb, pentru a-și susține ideile, autorul polonez nu face trimiteri la clasicii marxism-leninismului, ci se bazează pe lucrările mai multor înaintași autohtoni, pe care îi citează: Fl. Znanicki împreună cu W.I. Thomas), S. Nowak, St. Ossovski, B. Malinovski. Citează, de asemenea, numeroase lucrări occidentale, dintre care câteva traduse și publicate la Varșovia.

Comparând lista lucrărilor traduse, putem constata că, în Polonia, primele traduceri postbelice apar cu câțiva ani mai devreme decât cele din România, adică în 1954, față de 1966, la noi. Lista cuprinde câteva lucrări fundamentale din sociologie, pe care, sunt convins, mai toți studenții din anii '70 le-ar fi dorit apărute și la București, cum ar fi *Mobilitatea socială*, de S.M. Lipset și R. Bendix, sau *Modelele culturii*, de Ruth Benedict.

Și, atunci, pe cine putea cita Miron Constantinescu în afara clasicilor marxism-leninismului și a câtorva nelapsite documente de partid, semnate de Nicolae Ceaușescu? Într-o manieră destul de ciudată, autorii citați de M. Constantinescu sunt împărțiți, în cadrul „bibliografiei selective” de la sfârșitul manualului, în două liste. Pe prima figurează autorii marxiști mai vechi sau mai recentți, de la Dobrogeanu-Gherea, L. Pătrășcanu și Gramsci la Mao Tse Tung, sovieticul Kedrov, polonezul Szczepanski sau maghiarul Hegedus. După cum am mai spus, pe această listă apare și lucrarea lui Stalin, la mai bine de zece ani de la destalinizarea larg declarată în lagărul sovietic. Pe o altă listă,

8. Ibid.

apar autorii nemarxiști, printre care figurează, alături de Durkheim sau R. Aron, Merton sau Parsons și autohtonii P. Andrei, D. Drăghicescu sau D. Gusti.

Pentru Szczepanski, nu există niciun dubiu că sociologia este o știință de sine stătătoare, apărută în secolul al XIX-lea, chiar dacă, înainte de acel moment, „religia, filosofia, doctrinele social-politice (...) explicau în felul lor viața socială”⁹, deci nu mai consideră oportun să dezbată relația dintre sociologie și „materialismul dialectic și istoric”. Când, în primele pagini ale cărți sale, Szczepanski încearcă să explice noțiunea de societate, pleacă de la reprezentările simțului comun asupra vieții sociale, pentru ca, mai apoi, să ajungă la o definiție referitoare, în esența sa, la interacțiunea reciprocă a oamenilor, unul asupra celuilalt¹⁰. Pentru aparent același scop, definirea societății, M. Constantinescu urmează o cale mult mai complicată și mai greu accesibilă pentru studenții săi: pornește de la definiții savante, aparținând lui Simmel și lui Tonnies – despre care studenții în anul I nu aflaseră încă nimic și nici nu prea aveau cum să afle, cărțile lor nefiind de găsit prin vreo bibliotecă publică din România –, pentru ca, în final, să ajungă, inevitabil, la diverse afirmații ale lui Marx și Engels. În esență, el dorea să sublinieze determinismul economic asupra relațiilor sociale dintre oameni. Totodată, acesta exprimă poziția sa partizană afirmând că, în timp ce, „în societățile alcătuite pe exploatarea omului de către om”, relațiile sociale sunt acoperite și mijlocite de lucruri [mărfuri, probabil – n. mea, S.M.], „în societatea socialistă, aceste procese sociale apar într-o lumină tot mai clară, pentru că relațiile dintre oameni devin tot mai limpezi”¹¹. Societatea socialistă este prezentată într-o manieră idilică, ca o societate în care predomină relațiile de colaborare, inclusiv între membrii societății și conducerea acesteia. Lipsesc, însă, orice argumente factive pentru a susține asemenea afirmații.

Ceea ce mai lipsește în *Introducerea* lui Miron Constantinescu sunt tocmai acele referiri concrete la conținutul unei științe despre societate, cum nu doar se dorea, dar chiar devenise deja sociologia, pe alte meleaguri. În concluzie, nimic despre raporturile individului cu societatea, despre instituțiile sociale, organizații, coeziune și control social, despre grupurile sociale (de la familie la birocrație și stat) și nici despre procesele de inovare socială sau despre mișcările sociale. În schimb, toate aceste teme se găseau tratate, mai bine sau mai puțin bine, în manualul autorului polonez.

Introducerea lui M. Constantinescu nu pare orientată atât către nevoile viitorilor profesioniști pe terenul sociologiei, cum dădea impresia evidentă cartea lui Szczepanski, cât mai degrabă către justificarea unor puncte de vedere marxiste, în raport cu provocările științelor sociale. Dacă Szczepanski se prezenta ca un sociolog veritabil, M. Constantinescu nu reușea să iasă din pielea propagandistului comunist, aflat într-o continuă bătălie ideologică. Această idee a exprimat-o Henri H. Stahl, în dialogul său cu Z. Rostás, caracterizându-l pe M. Constantinescu mai degrabă ca om de partid decât om de știință, care știe ce probleme are societatea și își dorește să le rezolve¹². *Introducerea* semnată de M. Constantinescu – astăzi, fostul student de atunci își poate da mai bine seama – se înscrie pe linia a ceea, vorbind despre lucrările prezentate la Congresul de la Varna de sociologii români, profesorul Denitch considera a fi „dezvoltări ale unor teme aparținând unei (vagi) științe despre societate, în manieră marxistă simplificată”¹³.

Alte paralelisme la sfârșitul anilor '70 și începutul anilor '80

Era clar că, după relaxarea și dezghețul de la începutul anilor '70, lumea socialistă nu mergea pe un drum ascendent, ci dimpotrivă. Criza petrolului și alte provocări economico-financiare globale au obligat guvernele comuniste să strângă cureaua, să ceară noi sacrificii din partea maselor, iar presiunea asupra muncitorilor nu putea să nu ducă la conflicte. O asemenea răbufnire nu întârzie să apară chiar în România, țara care, aparent, susținea unanim și fără rezervă inițiativa liderului său genial și neobosit, Nicolae Ceaușescu. Mă refer la evenimentele din Valea Jiului, de la începutul lui august 1977. Iată cum relatează despre aceste întâmplări sociologul Ligia Rizea, angajată, în acea vreme, la Combinatul Minier din Petroșani:

„A urmat greva minerilor din 1 august 1977. Scânteia declanșatoare a fost Legea 3, din iunie 1977, care anula pensiile de invaliditate de gradul III, în care erau încadrați bolnavii de fibroze incipiente, ceea ce le dădea minerilor dreptul de a continua să muncească la suprafață, pentru a-și completa veniturile (...). Una dintre urmările grevei din 1977 a fost că, peste noapte, laboratorul nostru a devenit [cu o denumire mult mai importantă – n. mea, S.M.] Laboratorul bio-psiho-social, întărit cu mai mulți sociologi, un jurist (fost procuror-șef) și chiar cu fostul primar de la Petrila, devenit peste noapte sociolog principal,

9. Jan Szczepanski, *Noțiuni elementare de sociologie*, trad. N. Mareș (București: Editura științifică), 1972, 15.

10. Ibid., 10.

11. Miron Constantinescu, *Introducere în sociologie. Note de curs* (București: Centrul de multiplicare al Universității din București, 1972), 213.

12. Zoltán Rostás, *Monografia ca utopie. Interviu cu Henri H. Stahl* (București: Paideia, 2000), 125.

13. Denitch, „Sociology in Eastern Europe”, 322.

după ce primul secretar al județului îl destituise personal din funcție [tot ca urmare a evenimentelor – n. mea S.M.]¹⁴.

Și Ligia Rizea continuă, stimulată de întrebările coordonatorului volumului citat:

„[Ligia Rizea]: După greva minerilor din 1977, ne-au adunat pe toți la ICPMC Petroșani. // [Sorin Mitulescu]: *Da, probabil s-au speriat puțin și atunci s-au gândit să folosească sociologii.* // Da, s-au speriat. Au mai fost și niște decapități, în urma cărora un fost procuror și un fost primar au ajuns cu noi în colectiv. Fostul procuror, David Maniu, fusese dat jos pe motive de morală (își părăsise nevasta). Era tip inteligent, cultivat, și a avut o contribuție importantă la demararea cercetărilor noastre, în cei doi sau trei ani în care a condus cercetările noastre sociologice. Cu el am putut să dăm drumul la primele studii. Prin statutul lui profesional recunoscut pe plan local, a reușit să dea o anumită anvergură studiilor noastre. // *Despre aceste studii aș fi vrut să te întreb. Ce efecte crezi că au avut ele în acea industrie minieră?* // Ce pot să spun este că noi am lucrat la un nivel științific ridicat (...). Dar cei care primeau studiile noastre erau șefii tehnici ai Combinatului Miner Valea Jiului. Mulți considerau sociologia un moft. Ziceau despre noi că scriem «cărți din cărți», deși studiile noastre erau foarte aplicate, foarte documentate. Nu ne îngăduiau să le dăm lecții. Ce puteam noi să știm mai bine decât ei despre ce se întâmpla în «măruntaiile pământului». Lucrurile se tratau, până la urmă, formal: noi eram sociologi, ne făceam meseria, și ei trebuia să ne plătească și pe noi. Și trebuia să facem studii și cercetări ca să aibă și ei justificări. Pentru că era o mare presiune și asupra lor. Nicolae Ceaușescu voia dublarea producției de cărbune și independența energetică a țării și trimitea o mulțime de controale pe capul lor. // *Mă gândesc că puteau găsi, în lucrările voastre, niște (contra)argumente raționale la presiunea voluntaristă care venea peste ei: uite ce spun sociologii, iată de ce nu putem crește producția atât de mult...* // Desigur! Asta scriam și noi și știau și ei. Vezi extrasul din studiile de atunci! Dar cui să spună mai departe? Acolo, sus, se întâmpla ce voiau «directivele de stat și de partid». // *Bun, întrebarea pe care ne-o putem pune astăzi este dacă avea nevoie societatea de atunci de sociologi sau nu?* // Avea, așa cum au toate tipurile de societăți, din toate timpurile. Ce pot să spun este că noi am lucrat foarte serios, la nivelul unui adevărat institut de cercetare (...). Despre aplicarea concluziilor noastre, ce pot să spun?! Personal, am constatat că prognozele pe care le făceam se aplicau cu o întârziere de 3-5 ani, când fenomenele sociale pe care le vizau deveneau cronice. În legătură cu «cifrele de plan», nu prea puteam concluziile noastre să influențeze «decizia politică de la vârf», dacă la asta te gândești. Sistemul, deși unul economic, era mortificat, inflexibil, încremenit în dogma ideologică. Nu se punea problema rentabilității, ci a «tonei de cărbune» scoase la suprafață cu orice preț. De exemplu, în '88- '89, a fost o adevărată deportare în Valea Jiului a oamenilor din întreaga țară. Se deschideau noi mine și se făceau angajări masive, aproape forțate. Un fenomen social de mare amploare și de mare tristețe. Angajați mutați, de pildă, de la Combinatul Siderurgic de la Hunedoara, care-și reducea capacitățile de producție, promoții întregi de absolvenți ai liceelor industriale repartizate în minerit. Umblau bieții părinți pe culoarele Combinatului să obțină negație pentru copiii lor. // *Ei, și aspectele astea apăreau și în lucrările voastre?* // L.R.: Sigur că apăreau. Și eram pregătiți să răspundem oricărui control metodologic (...). Din păcate, studiile pe care le-am făcut eu și colegii mei din Valea Jiului au rămas necunoscute. Nici printre noi nu a existat mult interes ca să le publicăm. Eu am recuperat câteva dintre ele de la un prieten revoluționar, care le-a găsit, în decembrie 1989, în cabinetul primarului municipiului Petroșani. // *Ce mi se pare mie astăzi relevant din paginile astea este că voi atrăgeați atenția că o creștere accentuată a efectivelor de muncitori (cum se tot încerca cu disperare) în minerit, fără a fi însoțită de schimbări în privința tehnologiei și a organizării, nu poate favoriza creșterea producției. Îți mulțumesc pentru paginile îngălbenite* [e vorba de câteva extrase din studiile realizate în acei ani, care au fost reproduse în volumul apărut în 2021 – n. mea, S.M.], *dar care, iată, sunt argumente ale unei probități profesionale de care orice sociolog ar trebui să fie mândru.*”¹⁵

Dacă, în România, o grevă la minele din Valea Jiului a durat doar câteva zile și a fost repede înăbușită, iar consecințele au fost doar de înăsprire a controlului și sociologii apropiați de fenomen (atâția câți erau la acea vreme) nu s-au putut face în niciun fel ascultați, în Polonia conflictul – mă refer la grevele de la șantierele navale Gdansk, care au avut loc trei ani mai târziu – va fi de o cu totul altă amploare, iar consecințele vor fi de importanță istorică. Evident, reacția sociologilor polonezi la aceste evenimente a fost una de cu totul altă calitate. Fără a încerca o evaluare de ansamblu a reflectării evenimentelor de la Gdansk în sociologia poloneză, mă voi referi doar la un singur exemplu. În 1982, la scurtă vreme după evenimentele menționate, este publicat un număr din revista *Sisyphus*, având ca temă crizele și conflictele din Polonia anilor 1980- 1981¹⁶. Revista *Sisyphus* era publicația în limba engleză, editată de Academia Poloneză de Științe cu scopul de a aduce cercetările sociologilor polonezi în

14. Ligia Rizea, „Primii pași în Valea Jiului”, în *Sociologi în comunism. Începuturile unei profesii fără statut*, coord. Sorin Mitulescu (București: Editura Tritonic, 2021), 68.

15. Ibid., 73–77.

16. *Sisyphus: sociological studies*, vol III. *Crises and Conflicts: The Case of Poland 1980-81* (Warsaw: Polish Scientific Publishers, 1982).

atenția publicului internațional. Conținutul volumului al III-lea, dedicat evenimentelor de la Gdansk, evidențiază poziția deschis angajată a comunității științifice poloneze la nivelul celui mai avizat for al său, într-o perioadă în care autoritățile comuniste încă mai erau la putere. Pe lângă studii sociologice, volumul cuprindea și o serie de mărturii ale participanților la grevele de pe Coasta Baltică, din august 1980. Consecința evenimentelor și a radicalizării unei mari părți din societatea poloneză este o asumare, de către sociologii polonezi, a propriilor limite din abordările anterioare. Ei se văd obligați să recunoască – și o fac fără rețineră – un serios decalaj între analizele lor mai vechi, publicate și recunoscute „oficial” și realitatea faptelor și să promoveze pluralismul teoretic și metodologic ca singura atitudine corectă. Dacă înainte de 1980 au existat, după cum se menționează în *Introducerea* volumului III din *Sisyphus*, unele studii care evidențiau tensiuni sociale în creștere, asemenea studii, bazate pe teoria conflictului, fie nu au putut fi publicate, fie au fost ignorate și văzute ca un rezultat al „non-conformismului unei părți a mediului sociologic”¹⁷, aceasta în timp ce propaganda oficială din acea perioadă sublinia „unitatea moral-politică în creștere” a poporului polonez.

Dar principala preocupare a sociologilor polonezi era, acum, aceea de a explica, *post factum*, răbufnirea neașteptată a unei societăți apăsate de dogmele comunismului, mai ales că ceea ce se petrecea în societatea poloneză în anii '80 nu prea avea precedent, nici în proximitatea estică și nici în lumea de după Cortina de Fier. Dacă revoltele din Vest, de la sfârșitul anilor '60, fuseseră contestări ale sistemului, în Polonia revolta părea să fie inspirată chiar de ideologia dominantă și orientată, la acel moment, (doar) împotriva degenerării acesteia. W.W. Adamski relatează că cei revoltați erau, în cele mai multe cazuri, membri ai noii clase muncitoare, care „luaseră în serios” teza (propagandistică) a rolului lor conducător în societate (p. 54)¹⁸. O asemenea explicație a fost confirmată peste ani chiar de marele istoric Tony Judt care aprecia că grevele muncitorilor de la Gdansk nu era neapărat o prevestire a căderii definitive a comunismului ci mai degrabă o primă reacție la abuzurile și greșelile comise de conducere¹⁹. Clasa muncitoare se schimbase profund: ea se prezenta mai bine educată și mai tânără în raport cu situația din deceniile anterioare, dar, totodată, orientată către auto-reproducere: muncitorii actuali nu mai proveneau din țărânie, ci tot din părinți muncitori industriali²⁰. Ea resimțea tot mai acut decalajul crescut între așteptările ei, hrănite chiar de promisiunile conducătorilor, și rapida deteriorare a capacității de a produce a sistemului economic polonez, la sfârșitul anilor '70. Un alt sociolog polonez prezent în paginile revistei *Sisyphus*, E. Wnuk Lipinski, semnala o puternică disonanță între valorile „festive” ale ideologiei socialiste (egalitate, justiție) și viața cotidiană a „socialismului real”²¹.

Creșterea în luciditate a sociologiei poloneze din anii '80 se poate constata în preocuparea de a analiza mecanismele sistemice care cauzau crizele succesive în Polonia postbelică: W. Pankow semnala, în sistemul politic socialist, lipsa controlului reciproc dintre bază și vârf și limitarea la controlul unidirecțional de la Partidul Comunist (unic, chiar dacă Polonia era singurul stat din Est care se mândrea că are mai multe partide reprezentate în Parlament, păstrând în viață și un strict decorativ Partid Țărănesc) către instituțiile de stat, apoi către organizațiile sociale și, în fine, către societatea în ansamblu²². Pe acest fond de pierdere a coeziunii sociale, s-a produs succesul politic al Solidarității, care a reușit să restaureze niște legături sociale directe la un nivel mediu al organizării sociale, acelea între oamenii lucrând în aceleași întreprinderi sau exercitând aceleași profesii²³.

Am evocat conținutul acestui număr din revista *Sisyphus* nu doar pentru că este edificator pentru nivelul la care ajunsese sociologia poloneză la începutul anilor '80, dar și pentru că de numărul respectiv de revistă mă leagă o istorie personală.

În anii '80, eram angajat la Centrul de Cercetări Sociologice, principala instituție academică de cercetare sociologică din acea perioadă. Cu mare dificultate, se mai mențineau, la acea vreme, schimburile de cercetători cu Academiiile din țările socialiste și, din când în când, câte un cercetător de la noi se deplasa la institutele din vecinătate. Printr-o întâmplare fericită, în decembrie 1984, m-am văzut beneficiarul unui stagiului de „perfecționare” de câteva săptămâni, la Varșovia. De la București la Varșovia, am călătorit cu trenul, timp de mai bine de o zi de iarnă rusească autentică, trecând prin fiorosul control al vameșilor și grănicerilor sovietici, care mi-au luat la răsfoit suspicios și agresiv cele câteva pagini scrise de mână, pe care le-au găsit în bagajul meu de cercetător, dar, în final, am scăpat fără confiscări sau alte probleme. Am ajuns, pe înserat, în capitala poloneză, fiind cazat nu la vreun

17. Referințele la textul volumului III al revistei *Sisyphus* au fost preluate după o recenzie a lui Klaus Ziemer, apărută în *European Sociological Review*, vol. 1, no. 3 (1985): 255–257.

18. Ziemer „Book review”, 256.

19. Cf. Tony Judt, *Postwar: A History of Europe Since 1945* (London: Vintage Books, 2005).

20. Vom vedea, mai departe, că o încetinire a mobilității intergeneraționale constatau și sociologii din România.

21. Ziemer „Book review”, 257.

22. Ibid.

23. Ibid.

hotel, căci polonezii erau și ei puși pe economii, ci în apartamentul destul de central aparținând unei doamne care lucra, probabil, la vreunul dintre institutele Academiei Poloneze și, astfel, își mai putea completa veniturile cu mica subvenție din partea instituției-gazdă²⁴.

A doua zi, am mers la Institutul de Filosofie și Sociologie al Academiei. Acesta era situat într-o clădire impunătoare din centrul capitalei, pe aceeași stradă cu sediul Comitetului Central al PMUP (cum spuneau, făcând ironic cu ochiul, colegii mei polonezi), clădire care adăpostea mai multe institute de cercetare aflate sub aceeași egidă academică. La parterul clădirii, se afla o cantină/cafenea modestă, dar primitoare, unde se puteau desfășura nestingherite, în fața unei cești aburinde, discuțiile cu „oaspeții” de peste hotare²⁵. Cerusem să mă întâlnesc cu doi cercetători despre care auzisem că lucrează într-un domeniu de care și eu eram interesat în vremea aceea, cel al structurii și stratificării sociale: W. Wesolovski, un cercetător matur, autor de notorietate²⁶, și mult mai tânărul Bogdan Mach, cu publicații deja circulând în presa științifică internațională. Discuțiile au fost relaxate, deschise și totuși reținute, dată fiind legea marțială care deja intrase în vigoare. Unul dintre acești interlocutori mi-a oferit cu amabilitate tocmai numărul din revista *Sisyphus* despre care am relatat mai sus, publicat cu doi ani în urmă, dar încă actual, mai ales pentru un sociolog venit din România. L-am citit cu mare interes din scoarță în scoarță și l-am adus ca pe un trofeu acasă, nu fără teamă de a fi remarcat și posibil confiscat de înfricoșătorii vameși ruși sau chiar de cei de la noi, dar, din fericire, acest lucru nu s-a întâmplat și l-am putut împărtăși cu cei câțiva colaboratori mai apropiați de la Institut. Totul a rămas, însă, la nivel informal, pentru că despre cercetările și realitățile din Polonia acelor ani nu se mai putea scrie nimic în revistele noastre de specialitate.

Totuși, după cum o pot proba mai jos, chiar în acei ani, demersurile colegilor polonezi ne-au fost de ajutor în susținerea propriilor cercetări asupra mobilității sociale și asupra stratificării sociale, atâtea câte mai reușeam să desfășurăm în colectivul de la Centrul de Sociologie. Într-un articol pe care îl publicam în *Viitorul social* la doi ani după stagiul în Polonia, citam un studiu despre stratificare socială aparținând unor autori polonezi, H. Domanski și Z. Sawinski²⁷, iar coordonatoarea colectivului, Honorina Cazacu, cita lucrările lui W. Wesolovski într-un articol publicat peste încă un an²⁸, argumentând ideea – menționată anterior și pentru unii autori polonezi – încetirii proceselor de mobilitate în anii '80 față de deceniile precedente și apariției proceselor de autoreproducere socială. Aveam și noi, cercetătorii din România, măcar mica satisfacție de a fi sincroni cu unele idei care se vehiculau într-o țară ce părea că se îndepărtează tot mai mult, în timp ce noi continuam să bălțim în socialismul multilateral dezvoltat, sub conducerea celui mai devotat fiu.

Concluzii

Dacă, în perioada interbelică, Polonia și România au oferit deopotrivă teren favorabil pentru dezvoltarea sociologiei europene și au înregistrat rezultate notabile, după Război, evoluțiile au fost diferite, și aceasta într-un mod paradoxal, pentru că, cel puțin teoretic, presiunea politică și ideologică ar fi trebuit să se manifeste deopotrivă în toate țările-satelit ale Moscovei și să conducă la efecte similare. Dar, așa cum se remarcă într-o prezentare a sociologiei din regiunea Europei de Est, „sociologiile din țările est-europene pot fi tratate unitar pentru perioada postbelică, cu singura excepție a Poloniei”²⁹. Încă din anii '50, Polonia a fost excepția care confirma regula, poate tocmai pentru că a fost țara care a intrat în socialism cu cele mai mari speranțe și cu cel mai mare entuziasm, după prigoana nazistă suferită din plin. Confrunțați cu un regim comunist care s-a dovedit mai tolerant cu intelectualii săi, îngăduindu-le acel minim de libertate cerut de orice îndeletnicire creativă, sociologii polonezi au dovedit, la rândul lor, profesionalism și tărie morală. O comentatoare din Cehia constata că:

„aceștia au ocupat tot timpul poziții în guvern și în societate, iar această polivalență le-a permis să adapteze răspunsul lor la diverse situații din diferite perioade, astfel că nici în 1989, sociologia poloneză nu a mai trebuit să facă un salt spectaculos sau o întoarcere de 180 de grade, atâta timp cât din 1956 (și chiar din '45) a produs permanent schimbări și reforme continue”³⁰.

24. Chiar și acest aspect putea stârni uimirea celui venit dintr-o Românie atât de rigidă, atunci când era vorba de relațiile cu străinii, fie și dacă aceștia proveneau dintr-o țară socialistă „prietene”.

25. Și aici era o mare deosebire față de protocolul rigid care trebuia respectat în România, unde întâlnirile cu delegațiile străine se desfășurau în Sala Senatului de la Universitate sau la Prezidiul ASSP.

26. S-a ocupat de structura de clasă și strat din 1979, susținând ideea că, datorită uniformizării relațiilor cu mijloacele de producție, clasele sociale existente tind să își piardă rolul de determinant al poziției în structura socială. În schimb, se produc mici salturi pe anumite direcții care afectează mobilitatea socială tradițională. (cf. [Polish and Eastern European Sociology | Encyclopedia.com](#))

27. S. Mitulescu și P. Ștefănescu, „Dimensiuni ale diferențierii și omogenizării sociale”, *Viitorul social*, nr. 5 (1986): 223–231.

28. Honorina Cazacu, „Mobilitatea socială: procese și tendințe”, *Viitorul social*, nr. 4 (1987): 313–324.

29. *Polish and Eastern European Sociology*, disponibil pe [Polish and Eastern European Sociology | Encyclopedia.com](#). Consultat 31 Octombrie 2024.

30. Kursewska, 652.

Nu se poate spune că sociologia poloneză a avut o contribuție notabilă la declanșarea revoltelor muncitorești, dar, când acestea s-au intensificat, a arătat sensibilitate și nu au ezitat să le susțină și, totodată, să caute explicații. Problema pe care am pus-o în analizele mele a fost de a vedea în ce măsură sociologia din România a putut să profite de pe urma excepționalismului polonez. Din păcate, așa cum am văzut, a profitat prea puțin, chiar mai puțin decât s-ar fi putut. România comunistă, după ce a curățat aproape orice urmă de sociologie din instituțiile sale în anii '50, a încercat o resuscitare în anii '60, dar, din nefericire, punând-o sub conducerea unui stalinist dogmatic ca Miron Constantinescu³¹. La aceasta s-a adăugat naționalismul paranoic promovat de oamenii lui Ceaușescu, care ne-a privat, în bună măsură, și de legăturile cu ceea ce putea oferi mai de calitate sociologia care se maturiza chiar și în celelalte țări-satelit din jurul nostru, dar mai ales în Polonia. Eforturi disperate făcute de sociologi izolați, în câte un laborator uzinal sau chiar într-un institut de cercetare marginalizat și umilit, nu puteau să conducă la susținerea unor cercetări prea consistente și, mai ales, la difuzarea propriilor rezultate către publicul academic sau chiar mai larg interesat. Este o lecție din care sociologii din România încă ar mai avea de învățat, chiar și după atâția ani care au trecut.

Bibliography

- Bosomitu, Șt. *Miron Constantinescu. O biografie* [Miron Constantinescu. A Life Story]. Bucharest: Humanitas, 2015.
- Cazacu, H. "Mobilitatea socială: procese și tendințe" [Social Mobility: Processes and Trends]. *Viitorul social*, no. 4 (1987): 313–324.
- Constantinescu, M. *Introducere în sociologie. Note de curs* [Introduction to Sociology. Course Notes]. Bucharest: Centrul de multiplicare al Universității din București, 1972.
- Denitch, B. "Sociology in Eastern Europe: Trends and Prospects." *Slavic Review*, no. 3 (1971): 317–339.
- Judt, T. *Postwar: A History of Europe Since 1945*. London: Vintage Books, 2005.
- Kemp Welch, A. *Poland under Communism; A Cold War History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Kurzewska, J. "Polish Sociology from «October» to «June» (1956-1989)." *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, no. 4 (2005): 641–658.
- Makrycki, Edm. "From social knowledge to social research: the case of Polish Sociology." *Acta Sociologica* 17, no. 1 (1974): 40–58.
- Mitulescu, S., and Ștefănescu, P. "Dimensiuni ale diferențierii și omogenizării sociale" ["Dimensions of Social Differentiation and Homogenization"]. *Viitorul social*, no. 5 (1986): 223–231.
- Mitulescu, S. *Sociologi în comunism. Începuturile unei profesii fără statut* [Sociologists in Communism: The Beginnings of a Profession without Status]. Bucharest: Tritonic, 2021.
- Rostás, Z. *Monografia ca utopie. Interviu cu Henri H. Stahl* [Monograph as Utopia: Interviews with Henri H. Stahl]. Bucharest: Paideia, 2000.
- Sisyphus: sociological studies*, vol III. *Crises and Conflicts: The Case of Poland 1980-81*. Warsaw: Polish Scientific Publishers, 1982.
- Szczepanski, J. *Noțiuni elementare de sociologie* [Elementary Notions of Sociology]. Translated by N. Mareș. Bucharest: Editura științifică, 1972.
- Polish and Eastern European Sociology*, disponibil la [Encyclopedia.com](https://encyclopedia.com)
- Winlawski, W. "Sociologia poloneză între anii 1918-1939" ["Polish Sociology between 1918 and 1938"]. In *Mărire și decădere. Sociologia gustiană în context central-est-european după Marele Război* [Rise and fall. Gustian sociology in the Central-Eastern European context after the Great War], edited by Theodora-Eliza Văcărescu, and Zoltán Rostás, 85–103. Bucharest: Eikon, 2022.
- Ziemer, Klaus. "Book review: Polish Academy of Sciences, Institut of Philosophy and Sociology: *Sisyphus: Sociological Studies, Vol. III, Crises and Conflicts: The Case of Poland 1980–81*. Warsaw: Polish Scientific Publishers, 1982. 131 pp." *European Sociological Review* 1, no. 3 (1985): 255–257.

31. Ștefan Bosomitu, *Miron Constantinescu. O biografie* (București: Humanitas, 2015), 75.